

ACTITUD DEL PARTIT OBRER ENVERS LA RELIGIÓ

V. I. LENIN

Gener 1909

2ª edició

Edicions internacionals Sedov

El discurs del diputat Surkov en la Duma d'Estat, durant el debat del pressupost del Sínode, i la discussió en la nostra minoria de la Duma, en examinar el projecte d'aquest discurs (que publiquem a continuació), han plantejat un problema d'extraordinària importància i actualitat precisament en els nostres dies. És indubtable que l'interès per tot el que es relaciona amb la religió abraça ara a vastos cercles de la "societat" i ha penetrat en les files dels intel·lectuals que estan prop del moviment obrer i en certs medis obrers. La socialdemocràcia té el deure ineludible d'exposar la seua actitud envers la religió.

La socialdemocràcia basa tota la seua concepció del món en el socialisme científic, és a dir, en el marxisme. La base filosòfica del marxisme, com van declarar repetides vegades Marx i Engels, és el materialisme dialèctic, que va fer seues plenament les tradicions històriques del materialisme del segle XVIII a França i de Feuerbach (primera meitat del segle XIX) a Alemanya, del materialisme incondicionalment ateu i decididament hostil a tota religió. Recordem que tot el *Anti-Dühring* d'Engels, que Marx va llegir en manuscrit, acusa el materialista i ateu Dühring d'inconseqüència en el seu materialisme i d'haver deixat escapatòries per a la religió i la filosofia religiosa. Recordem que en la seua obra sobre Ludwig Feuerbach, Engels li retrau haver lluitat contra la religió no per a aniquilar-la, sinó per a renovar-la, per a crear una religió nova, "sublim", etc. La religió és l'opi del poble. Aquesta màxima de Marx constitueix la pedra cantonera de tota la concepció marxista en la qüestió religiosa. El marxisme considera sempre que totes les religions i esglésies modernes, totes i cada una de les organitzacions religioses, són òrgans de la reacció burgesa cridats a defensar l'explotació i a embrutir la classe obrera.

No obstant, Engels va condemnar al mateix temps més d'una vegada els intents dels que, amb el desig de ser "més esquerrans" o "més revolucionaris" que la socialdemocràcia, pretenien introduir en el programa del partit obrer el reconeixement categòric de l'ateisme com una declaració de guerra a la religió. Al referir-se, en 1874, al cèlebre manifest dels comuns blanquistes emigrats a Londres, Engels qualificava d'estupidesa la seua baladrera declaració de guerra a la religió, afirmant que semblant actitud era el millor mitjà d'avivar l'interès per la religió i de dificultar la vertadera extinció de la mateixa. Engels acusava els blanquistes de ser incapaços de comprendre que només la lluita de classe de les masses obreres, en atraure àmpliament les vastes capes proletàries a una *activitat pràctica* social conscient i revolucionària, serà capaç d'alliberar de veritat les masses oprimides del jou de la religió, mentre que declarar com a missió política del partit obrer la guerra a la religió és una frase anarquista. I en 1877, al condemnar sense pietat en el *Anti-Dühring* les més mínimes concessions del filòsof Dühring a l'idealisme i la religió, Engels condemnava amb no menor

energia la idea pseudorrevolucionària d'aquell sobre la prohibició de la religió en la societat socialista. Declarar semblant guerra a la religió, deia Engels, significaria "ser més bismarckista que Bismarck", és a dir, repetir la neciesa de la seua lluita contra els clericals (la famosa "lluita per la cultura", *Kulturkampf*, o siga, la lluita sostinguda per Bismarck en la dècada de 1870 contra el Partit Catòlic Alemany, el partit del "Centre", per mitjà de persecucions policiaques del catolicisme. L'única cosa que va aconseguir Bismarck amb aquesta lluita va ser *enfortir* el clericalisme militant dels catòlics i perjudicar la causa de la vertadera cultura, perquè va col·locar en primer pla les divisions religioses en compte de les divisions polítiques, distraient així l'atenció d'alguns sectors de la classe obrera i de la democràcia de les tasques essencials de la lluita de classes i revolucionària per a orientar-los vers l'anticlericalisme burgès més superficial i enganyós. En acusar Dühring, que pretenia aparèixer com ultrarrevolucionari, de voler repetir en una altra forma la mateixa neciesa de Bismarck, Engels requeria del partit obrer que sabera treballar amb paciència per a organitzar i il·lustrar el proletariat, per a realitzar una obra que mena a l'extinció de la religió, i no llançar-se a les aventures d'una guerra política contra la religió. Aquest punt de vista va arrelar en la socialdemocràcia alemanya, que es va manifestar, com és ara, a favor de la llibertat d'acció dels jesuïtes, a favor de la seua admissió a Alemanya i de l'abolició de totes les mesures de lluita policíaca contra una o una altra religió. "Declarar la religió un assumpte privat": aquest famós punt del Programa d'Erfurt (1891) va refermar dita tàctica política de la socialdemocràcia.

Aquesta tàctica ha esdevingut ja en una rutina, ha arribat a engendrar una nova distorsió del marxisme en el sentit contrari, en el sentit oportunista. La tesi del Programa d'Erfurt ha començat a ser interpretada en el sentit que nosaltres, els socialdemòcrates, el nostre Partit, *considera* la religió un assumpte privat; que per a nosaltres, com a socialdemòcrates, com Partit, la religió és un assumpte privat. Sense polemitzar directament amb aquest punt de vista oportunista, Engels va estimar necessari en la dècada del 90 del segle XIX combatre'l amb energia no en forma polèmica, sinó de mode positiu. O siga: Engels ho va fer mitjançant una declaració, en la que subratllava a posta que la socialdemocràcia considera la religió com un assumpte privat *respecte a l'Estat*, però de cap manera respecte a si mateixa, respecte al marxisme, respecte al partit obrer.

Tal és la història externa de les manifestacions de Marx i Engels sobre la religió. Per als que enfoquen amb negligència el marxisme, per als que no saben o no volen meditar, aquesta història és un cúmul de contradiccions absurdes i de vaivens del marxisme: una espècie de mescladissa d'ateisme "conseqüent" i de "condescendències" amb la religió, vacil·lacions "mancades de principis" entre la guerra revolucionària contra Déu i l'aspiració covard d'"adaptar-se" als obrers creients, el temor a espantar-los, etc., etc. En les publicacions dels xarradors anarquistes pot trobar-se no pocs atacs d'aquesta índole al marxisme.

Però els que siguen capaços encara que siga en grau mínim, d'enfocar amb un mínim de serietat el marxisme, d'aprofundir en les seues bases filosòfiques i en l'experiència de la socialdemocràcia internacional, veuran amb facilitat que la tàctica del marxisme davant la religió és profundament conseqüent i que Marx i Engels la van meditar bé; veuran que el que els diletants o ignorants consideren vacil·lacions és una conclusió directa i ineludible del materialisme dialèctic. Constituiria un cras error pensar que l'aparent "moderació" del marxisme enfront de la religió s'explica per preteses raons "tàctiques", pel desig de "no espantar", etc. Al contrari: la línia política del marxisme està indissolublement lligada als seus principis filosòfics també en aquesta qüestió.

El marxisme és materialisme. En qualitat de tal, és tan implacable enemic de la religió com el materialisme dels enciclopedistes del segle XVIII o el materialisme de Feuerbach. Açò és indubtable. Però el materialisme dialèctic de Marx i Engels va més lluny que els enciclopedistes i que Feuerbach en aplicar la filosofia materialista a la història i a les ciències socials. Hem de lluitar contra la religió. Aquest és l'abecé *de tot* materialisme i, per tant, del marxisme. Però el marxisme no és un materialisme que es detinga en l'abecé. El marxisme va més enllà. Afirmar: cal *saber* lluitar contra la religió, i per a això cal explicar *des del punt de vista materialista* els orígens de la fe i de la religió entre les masses. La lluita contra la religió no pot limitar-se ni reduir-se a la prèdica ideològica abstracta; cal vincular aquesta lluita a l'activitat pràctica concreta del moviment de classes, que tendeix a eliminar les arrels socials de la religió. ¿Per què persisteix la religió entre els sectors endarrerits del proletariat urbà, entre les vastes capes semiproletàries i entre la massa camperola? Per la ignorància del poble, respondran el progressista burgès, el radical o el materialista burgès. En conseqüència, a baix la religió i visca l'ateisme!, la difusió de les concepcions ateistes és la nostra tasca principal. El marxista diu: No és cert. Semblant opinió és una ficció cultural superficial, burgesa, limitada. Semblant opinió no és profunda i explica les arrels de la religió d'una manera no materialista, sinó idealista. En els països capitalistes contemporanis, aquestes arrels són, principalment, *socials*. L'arrel més profunda de la religió en els nostres temps és l'opressió social de les masses treballadores, la seua aparent impotència total enfront de les forces cegues del

capitalisme, que cada dia, cada hora, causa als treballadors patiments i martiris mil vegades més horrorosos i salvatges que qualsevol esdeveniment extraordinari, com les guerres, els terratrèmols, etc. "La por va crear els déus". La por a la força cega del capital (cega perquè no pot ser prevista per les masses del poble), que a cada pas amenaça d'aportar i aporta al proletari o al petit propietari la perdició, la ruïna "inesperada", "sobtada", "casual", convertint-lo en captiu, en indigent, llançant-lo a la prostitució, produint-li la mort per fam: he ací l'*arrel* de la religió contemporània que el materialista ha de tindre en compte abans que res, i més que res, si no vol quedar-se en aprenent de materialista. Cap fullet educatiu serà capaç de desarrelar la religió entre les masses aixafades pels treballs forçats del règim capitalista i que depenen de les forces cegues i destructives del capitalisme, mentre dites masses no aprenguen a lluitar unides i organitzades, de mode sistemàtic i conscient, contra aqueixa *arrel* de la religió, contra *el domini del capital* en totes les seues formes.

Ha de deduir-se d'açò que el fullet educatiu antireligiós és nociu o superflu? No. D'açò es dedueix una altra cosa molt distinta. Es dedueix que la propaganda atea de la socialdemocràcia ha d'estar *subordinada* a la seua tasca fonamental: el desenvolupament de la lluita de classes de les masses explotades contra els explotadors.

És possible que qui no haja reflexionat sobre els principis del materialisme dialèctic, és a dir, de la filosofia de Marx i Engels, potser no comprega (o, almenys, no comprega de seguida) aquesta tesi. Es preguntarà: ¿com és possible subordinar la propaganda ideològica, la prèdica de certes idees, la lluita contra un enemic de la cultura i del progrés que persisteix des de fa milers d'anys (és a dir, contra la religió) a la lluita de classes, és a dir, a la lluita per objectius pràctics determinats en el terreny econòmic i polític?

Aquesta objecció figura entre les que es fan correntment al marxisme i que testimonien la incomprensió més completa de la dialèctica de Marx. La contradicció que sumeix en la perplexitat els que objecten d'aquesta manera és una contradicció real de la vida mateixa, és a dir, una contradicció dialèctica i no verbal ni inventada. Separar amb una barrera absoluta, infranquejable, la propaganda teòrica de l'ateisme (és a dir, la destrucció de les creences religioses entre certs sectors del proletariat) i l'èxit, la marxa, les condicions de la lluita de classe d'aquests sectors significa pensar de mode no dialèctic, convertir en barrera absoluta allò que és només una barrera mòbil i relativa; significa deslligar per mitjà de la violència el que està indissolublement lligat en la vida real. Prenguem un exemple. El proletariat de determinada regió i de determinada branca industrial es divideix, suposem, en un sector avançat de socialdemòcrates prou conscients (que, naturalment, són ateus) i en un altre d'obriers prou endarrerits, vinculats encara al camp i als camperols, que creen en Déu, van a l'església i àdhuc es troben sota la influència directa del capellà local, qui, admetem-lo, crea una organització obrera cristiana. Suposem, a més, que la lluita econòmica en la aqueixa localitat haja portat a la vaga. El marxista té el deure de col·locar en primer pla l'èxit del moviment de vaga, d'oposar-se resolutament a la divisió dels obrers en aqueixa lluita en ateus i cristians i de combatre aqueixa divisió. En semblants condicions, la prèdica atea pot resultar supèrflua i nociva, no des del punt de vista de les consideracions filistees que no s'ha d'espantar els sectors endarrerits o perdre un acta en les eleccions, etc., sinó des del punt de vista del progrés efectiu de la lluita de classes, que, en les circumstàncies de la societat capitalista moderna, portarà els obrers cristians a la socialdemocràcia i a l'ateisme cent vegades millor que la mera propaganda atea. En tal moment i en semblant situació, el predicador de l'ateisme només *afavoriria* el capellà i els capellans, els que no desitgen sinó substituir la divisió dels obrers segons la seua intervenció en el moviment de vagues per la divisió en creients i ateus. L'anarquista, al predicar la guerra contra Déu a tota costa, ajudaria, de fet, els capellans i la burgesia (de la mateixa manera que els anarquistes ajuden sempre, *en la pràctica*, la burgesia). El marxista ha de ser materialista, o siga, enemic de la religió; però ha de ser un materialista dialèctic, és a dir, ha de plantejar la lluita contra la religió no en el terreny abstracte, purament teòric, de prèdica sempre igual, sinó de mode concret, sobre la base de la lluita de classes que es produeix *en la pràctica* i que educa les masses més que res i millor que res. El marxista ha de saber tindre en compte tota la situació concreta, trobant sempre el límit entre l'anarquisme i l'oportunisme (aquest límit és relatiu, mòbil, variable, però existeix), i no caure en el "revolucionarisme" abstracte, verbal, i, en realitat, vacu de l'anarquista, ni en el filisteisme i l'oportunisme del petit burgès o de l'intel·lectual liberal, que (tem la lluita contra la religió, oblida aquesta tasca seua, es resigna amb la fe en Déu i no s'orienta pels interessos de la lluita de classes, sinó pel mesquí i miser càlcul de no ofendre, no rebutjar ni espantar, atenint-se a la màxima ultrasàvia de "viu i deixa viure els altres", etc., etc.

Des d'aquest punt de vista cal resoldre totes les qüestions parcials relatives a l'actitud de la socialdemocràcia envers la religió. Per exemple, es pregunta amb freqüència si un sacerdot pot ser membre del Partit Socialdemòcrata i, com a regla general, es respon de manera afirmativa incondicional, invocant l'experiència dels partits socialdemòcrates europeus. Però aquesta

experiència no és fruit únicament de l'aplicació de la doctrina marxista al moviment obrer, sinó també de les condicions històriques especials d'Occident, que no existeixen a Rússia (més endavant parlarem d'elles); de manera que la resposta afirmativa incondicional és, en aquest cas, errònia. No es pot declarar d'una vegada per a sempre i per a totes les situacions que els sacerdots no poden ser membres del Partit Socialdemòcrata, però tampoc es pot establir d'una vegada per a sempre la regla contrària. Si un sacerdot ve cap a nosaltres per a realitzar una tasca política conjunta i compleix amb probitat el treball de partit, sense combatre el programa d'aquest, podem admetre'l en les files socialdemòcrates: en semblants condicions, la contradicció entre l'esperit i els principis del nostre programa, d'una banda, i les conviccions religioses del sacerdot, per un altra, podria seguir sent una contradicció personal seua, que només a ell afectara, ja que una organització política no pot examinar als seus militants per a saber si no hi ha contradicció entre els seus conceptes i el Programa del Partit. Però, clar està, cas semblant podria ser una rara excepció inclús a Europa, però a Rússia és ja força poc probable. I si, per exemple, un sacerdot ingressara en el Partit Socialdemòcrata i començara a realitzar en ell, com a labor principal i quasi única, la prèdica activa de les concepcions religioses, el Partit, sens dubte, hauria d'expulsar-lo de les seues files. No sols hem d'admetre, sinó atraure sense falta al Partit Socialdemòcrata tots els obrers que conserven la fe en Déu; ens oposem categòricament que hom inferisca la més mínima ofensa a les seues creences religioses, però els atraïem per a educar-los en l'esperit del nostre programa i no perquè lluiten activament contra ell. Admetem *dins* del Partit la llibertat d'opinions, però fins a certs límits, determinats per la llibertat d'agrupació: no estem obligats a anar colze amb colze amb els predicadors actius d'opinions que rebutja la majoria del Partit.

Un altre exemple. ¿Hom pot condemnar de la mateixa manera, en totes les circumstàncies, els militants del Partit Socialdemòcrata per declarar "El socialisme és la meua religió" i per predicar opinions d'acord amb semblant declaració? No. La desviació del marxisme (i, per consegüent, del socialisme) és en aquest cas indubtable; però la importància d'aquesta desviació, el seu pes específic, per així dir-ho, poden ser diferents en diferents circumstàncies. Una cosa és quan l'agitador, o la persona que intervé davant les masses obreres, parla així perquè el compreguen millor, per a començar la seua exposició o presentar amb major claredat els seus conceptes en els termes més usuals entre una massa poc culta. Però una altra cosa és quan un escriptor comença a predicar la "construcció de Déu" o el socialisme dels constructors de Déu (en l'esperit, per exemple, dels nostres Lunatxarski i Cia.). En la mateixa mesura en què, en el primer cas, la condemna seria injusta i àdhuc una limitació inadequada de la llibertat de l'agitador, de la llibertat d'influència "pedagògica", en el segon cas, la condemna per part del Partit és indispensable i obligada. Per a uns, la tesi que "el socialisme és una religió" és una forma de passar de la religió al socialisme; per a altres, *del socialisme a la religió*.

Analitzem ara les condicions que han engendrat en Occident la interpretació oportunista de la tesi "Declarar la religió un assumpte privat". En això han influït, naturalment, les causes comunes que engendren l'oportunisme en general com a sacrifici dels interessos fonamentals del moviment obrer en nom dels avantatges momentanis. El Partit del proletariat exigeix *de l'Estat* que declare la religió un assumpte privat; però no considera, ni de bon tros, "assumpte privat" la lluita contra l'opi del poble, la lluita contra les supersticions religioses, etc. Els oportunistes tergiversen la qüestió com si el Partit *Socialdemòcrata considerara* la religió un assumpte privat!

Però, a més de l'habitual deformació oportunista (no explicada en absolut durant els debats que va sostindre la nostra minoria de la Duma en analitzar-se la intervenció sobre la religió), hi ha condicions històriques especials que han suscitat, si se'm permet l'expressió, l'excessiva indiferència actual dels socialdemòcrates europeus envers la qüestió religiosa. Són condicions de dos gèneres. Primer, la tasca de la lluita contra la religió és històricament una tasca de la burgesia revolucionària, i la democràcia burgesa d'Occident, en l'època de les seues revolucions o dels seus atacs al feudalisme i a l'esperit medieval, la va complir (o complia) en grau considerable. Tant a França com en Alemanya hi ha la tradició de la guerra burgesa contra la religió, guerra iniciada molt abans d'aparèixer el socialisme (els enciclopedistes, Feuerbach). A Rússia, d'acord amb les condicions de la nostra revolució democràticoburguesa, també aquesta tasca recau quasi completament sobre el coll de la classe obrera. En el nostre país, la democràcia petit burgesa (populista) no ha fet molt respecte d'això (com creen els kadets centurionegristes de nou encuny o els centurionegristes kadets de Vekhi, sinó *massa poc* en comparació amb Europa.

D'altra banda, la tradició de la guerra burgesa contra la religió va crear a Europa *una deformació* específicament burgesa d'aquesta guerra per part de l'anarquisme, el qual, com han explicat ja ja molt, i reiterades vegades, els marxistes, es situa en el terreny de la concepció burgesa del món, tanmateix tota la "fúria" dels seus atacs a la burgesia. Els anarquistes i els blanquistes en els països llatins, Most (que, dit siga de pas, va ser deixeble de Dühring) i Cia. en Alemanya i els

anarquistes de la dècada del 80 en Àustria van portar fins al *nec plus ultra* la frase revolucionària en la seua lluita contra la religió. No és d'estranyar que, ara, els socialdemòcrates europeus *caiguen en l'extrem oposat* dels anarquistes. Açò és comprensible i, d'alguna manera, legítim; però nosaltres, els socialdemòcrates russos, no podem oblidar les condicions històriques especials d'Occident.

Segon, a Occident, *després* d'haver acabat les revolucions burgeses nacionals, *després* d'haver sigut implantada la llibertat de consciència si fa o no fa completa, la qüestió de la lluita democràtica contra la religió va quedar tan relegada històricament a segon pla per la lluita de la democràcia burgesa contra el socialisme, que els governs burgesos van intentar *conscientment* desviar l'atenció de les masses del socialisme, organitzant "croades" quasiberals contra el clericalisme. Aquest caràcter tenien també el *Kulturkampf* en Alemanya i la lluita dels republicans burgesos de França contra el clericalisme. L'anticlericalisme burgès, com a mitjà de desviar l'atenció de les masses obreres del socialisme, va precedir a Occident a la difusió entre els socialdemòcrates de la seua actual "indiferència" envers la lluita contra la religió. I també açò és comprensible i legítim, perquè els socialdemòcrates havien d'oposar a l'anticlericalisme burgès i bismarckià precisament la *subordinació* de la lluita contra la religió a la lluita pel socialisme.

A Rússia, les condicions són completament distintes. El proletariat és el dirigent de la nostra revolució democràticoburguesa. El seu partit ha de ser el dirigent ideològic en la lluita contra totes les restes d'allò medieval, incloent-hi la vella religió oficial i tots els intents de renovar-la o fonamentarla de nou o sobre una base distinta, etc.

Per això, si Engels corregia amb relativa suavitat l'oportunisme dels socialdemòcrates alemanys (que havien substituït la reivindicació del partit obrer que *l'estat* declarara la religió un assumpte privat, *declarant ells mateixos* la religió com a assumpte privat per als propis socialdemòcrates i per al Partit Socialdemòcrata), és lògic que l'acceptació d'aquesta tergiversació alemanya pels oportunistes russos mereixeria una condemna *cent vegades* més dura per part d'Engels.

Al declarar des de la tribuna de la Duma que la religió és l'opi del poble, la nostra minoria va procedir de manera completament justa, establint amb això un precedent que haurà de servir de base per a totes les manifestacions dels socialdemòcrates russos sobre la religió. ¿Hauria d'haver anat més lluny, desenrotllant amb major detall les conclusions atees? Creem que no. Això podria haver provocat l'amenaça que el partit polític del proletariat magnificara la lluita antireligiosa; això podria haver conduït a esborrar la línia divisòria entre la lluita burgesa i la lluita socialista contra la religió. La primera tasca que havia de complir la minoria socialdemòcrata en la Duma centurionegrista va ser complida amb honor.

La segona tasca, i potser la principal per als socialdemòcrates (explicar el paper de classe que exerceixen l'Església i el clergat al recolzar al govern centurionegrista i a la burgesia en la seua lluita contra la classe obrera), va ser complida també amb honor. És clar que sobre aquest tema podria dir-se molt més, i les intervencions posteriors dels socialdemòcrates sabran completar el discurs del camarada Surkov; no obstant, el seu discurs va ser magnífic i la seua difusió per totes les nostres organitzacions és un deure directe del Partit.

La tercera tasca consistia en explicar amb tota minuciositat el sentit *just* de la tesi que amb tanta freqüència deformen els oportunistes alemanys: "declarar la religió un assumpte privat". Per desgràcia, el camarada Surkov no ho va fer. Açò és tant més de lamentar per quant, en l'activitat anterior de la minoria, el camarada Belousov va cometre un error en aquesta qüestió, que va ser assenyalat oportunament en *Proletari*. Els debats en la minoria demostren que la discussió entorn de l'ateisme li va impedir veure el problema de com exposar correctament la famosa reivindicació de declarar la religió un assumpte privat. No acusarem només el camarada Surkov d'aquest error de tota la minoria. Més encara: reconeixem francament que la culpa correspon a tot el Partit per no haver explicat en grau suficient aquesta qüestió, per no haver inculcat prou en la consciència dels socialdemòcrates el significat de l'observació d'Engels als oportunistes alemanys. Els debats en la minoria demostren que això va ser, precisament, una comprensió confusa de la qüestió i no manca de desigs d'atindre's a la doctrina de Marx, per la qual cosa estem segurs que aquest error serà esmenat en les intervencions subsegüents de la minoria.

Repetim, al capdavant, que el discurs del camarada Surkov és magnífic i ha de ser difós per totes les organitzacions. Al discutir el contingut d'aquest discurs, la minoria ha demostrat que compleix a consciència amb el seu deure socialdemòcrata. Ens resta desitjar que en la premsa del Partit apareguen amb major freqüència informacions sobre els debats al si de la minoria, a fi d'aproximar aquesta al Partit, de fer-li conèixer la intensa tasca que efectua la minoria i d'establir la unitat ideològica en l'actuació d'un i una altra.